

ნესტან სულავა
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო, თბილისი
nestansulava@rambler.ru, 599 723 488

X-XIX საუკუნეების წყაროები ათონის ქართველთა მონასტრის შესახებ

მოკლე შინაარსი

ათონის ქართველთა მონასტრის დაარსების ისტორიისა და პირველმოდვაწეთა ცხოვრების შესახებ მდიდარი და მრავალფეროვანი წყაროებია შემონახული ქართულ, ბერძნულ და სხვა ენებზე. რაობის თვალსაზრისით გვაქვს ჰაგიოგრაფიული, ჰიმნოგრაფიული, ისტორიულ-დოკუმენტური თხზულებები და საბუთები, ალაპები, წარწერები, ხატები, ფრესკები. ესენია:

1. უპირველესი წყაროა ათონის კრებულის სახელით ცნობილი ხელნაწერი A-558, რომელიც რამდენიმე განსხვავებული ჟანრის თხზულებებს მოიცავს და „სამახსოვრო წიგნად“ იყო მოაზრებული. ესენია: ათონის მონასტერში შექმნილი „მოსაკსენებელი“, რომლის ავტორია ბასილი ბაგრატის ძე მთაწმინდელი (ვ. კეკელიძე, ე. მეტრეველი, ე. გაბიძაშვილი); ბასილისავე საგალობლები, რომლებიც ეძღვნება წმ. იოვანე და წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელს; წმ. გიორგი მთაწმინდელის ჰაგიოგრაფიული თხზულება, რომელიც ცალკე უნდა დასახელდეს, რადგან ყველაზე სრულყოფილად სწორედ ის მოგვითხრობს ათონის ქართული მონასტრის დაარსების ისტორიას და მისი დაარსების მიზანდასახულობას.

2. წმ. გიორგი მთაწმინდელის (1009-1065 წწ.) ჰაგიოგრაფიული თხზულება „ცხორებად ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანესი და ეფთვიმესი და უწყებად ღირსისა მის მოქალაქობისა მათისაჲ, აღწერილი გლახაკისა გეორგის მიერ ხუცესმონაზონისა“, რომელიც 1042-1044 წლებში შეიქმნა;

3. ჰაგიოგრაფიული თხზულება „ცხორებად და მოქალაქობად წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთაწმინდელისაჲ“,

რომელიც 1066-1068 წლებში გიორგი მცირემ გიორგი შეყენებულისა და იოვანე ჭყონდიდელის დაკვეთით დაწერა; აქვე უნდა დავასახელოთ წმ. გიორგი შეყენებულის საგალობლები, რომლებიც გიორგი მცირის თხზულების დაწერის შემდეგ შეიქმნა და მიეძღვნა წმ. გიორგი მთაწმინდელს;

4. ქართულ წყაროებზე დაყრდნობით ივირონის დაარსებისა და ქართული მონასტრების აშენების შესახებ მოგვითხრობს XVIII საუკუნის I ნახევარში ბერძნულად დაწერილი თხზულება წმ. იოვანეს, წმ. ეფთვიმესა და გიორგი მაშენებლის ათონზე მოღვაწეობის შესახებ. იგი ჩვენამდე მოღწეულია XVIII ს-ის I ნახ-ის 2 ხელნაწერით. თხზულება ქართულად თარგმნა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო მანანა მაჩხანელმა (მაჩხანელი, 1982);

5. ათონის ივერიის მონასტრის ისტორიის შესახებ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ცნობებია შემონახული „ათონის ივერიის მონასტრის სააღაპე წიგნში“, რომელშიც X საუკუნის ბოლოდან, კერძოდ, იოვანე-თორნიკეს გარდაცვალებიდან, ე. ი. 985 წლიდან მოყოლებული, XVII საუკუნემდე კალენდარული წლის მიხედვით განლაგებული 167 მოსახსენებელია შეტანილი;

6. უნდა დავასახელოთ ათონზე დაცული ქართული და ბერძნული ხელნაწერები, ისტორიული ღირებულების მქონე ისტორიული დოკუმენტები, რომელთა კოლოფონები საკმაოდ მდიდარ და მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდიან ათონის ქართული მონასტრის ისტორიის, ქონებრივი ვითარების, საზოგადოდ, მდგომარეობისა და იქაურ ბერ-მონაზონთა ცხოვრების შესახებ;

7. ივირონის მონასტრის ისტორიის აღსადგენად ერთ-ერთი ძირითადი წყარო სავანის საცავებში დაცული ძველი ბერძნული აქტებია, რომელთა შორისაა ბიზანტიის იმპერატორების კონსტანტინე VII პორფიროგენეტის (946 და 957/8), რომანოზ II-ის (960), ბასილი II ბულგართმძუსვრელის (979/980), XI ს. იმპერატორების, კონსტანტინეპოლის პატრიარქების, ბიზანტიელი სასულიერო და სხვა საერო მოღვაწეთა მიერ გაცემული დოკუმენტები, რომელთა უმეტესობა დედნის სახითაა შემონახული. მეცნიერული თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია პარიზში გამოცემული ივირონის აქტების ოთხტომეული, რომელიც ფრანგი და ქართველი მეცნიერების მიერ მომზადდა. გამოცემას ერთვის ცნობილი ფრანგი ბიზანტიისტიკის ჟაკ ლეფორის ნარკვევი. 2008 წელს თბილისში

ივირონის აქტების ქართული თარგმანის ოთხტომეული გამოიცა (ივირონის აქტები ოთხ ტომად, 2008);

8. ივირონის მონასტრის X-XI საუკუნეებისა და უფრო მოგვიანო ისტორიის შესახებ ცნობები შემონახულია ათონის სხვა მონასტრების დოკუმენტებში, კერძოდ, წმ. ათანასე მთაწმინდელთან დაკავშირებულ მასალებში, აგრეთვე, რამდენიმე ბიზანტიურ და ქართულ ქრონიკაში, კერძოდ, „ქართლის ცხოვრებაში“, გიორგი კედრენეს საისტორიო თხზულებაში, იოანე სკილიცას „ქრონოგრაფიაში“ და სხვ.

9. 1511-1674 წლებით თარიღდება ბერძნულად დაწერილი თხზულება „თხრობა ივერთა უმშვენიერესი მონასტრის შესახებ“, რომელიც ყველა მონაზონმა აუცილებლად უნდა იცოდეს“, ე.ი. ქრონიკა, რომელიც XVIII საუკუნეში ქართულად ითარგმნა და შეივსო. იგი ოთხი ნაწილისაგან შედგება: პირველი ნაწილის ავტორად მითითებულია ვინმე იერომონაზონი თევდოსი. კ. კეკელიძის აზრით, შესაძლოა იგი ქართველი ყოფილიყო, მასში 1259-1264 წლების ივირონის მონასტრის მოვლენები მოკლედაა აღწერილი; მეორე ნაწილის თხრობა პირველ პირშია წარმართული და ავტორი კონსტანტინეპოლიდან გამოსული ნეოქორონის მკვიდრი ბერძენი იერემიაა, იგი 1592-1626 წლების ამბებს ასახავს; მესამე ნაწილის ავტორიც ბერძენია და აღწერს 1659-1674 წლების ამბებს. XIX ს. ბოლოს „ქრონიკა“ გამოაქვეყნა ბერძენმა ისტორიკოსმა მ. გედეონმა, 1947-1955 წლებში შეისწავლა და გამოსცა კ. კეკელიძემ, რომელმაც ივირონის მონასტრის წინამძღვართა სია XVII ს-მდე სწორედ ამ წყაროს საფუძველზე შეადგინა;

10. XVIII-XIX საუკუნეების მოღვაწეების, გრიგოროვიჩ-ბარსკის, ტიმოთე გაბაშვილის, იონა გედევანიშვილისა და სხვათა სამოგზაურო ჟანრის თხზულებები. ცალკე უნდა აღინიშნოს არქიმანდრიტ პორფირი უსპენსკის ნაშრომი, რომელიც 1845 წელს ივირონის მონასტერში ყოფნის შედეგად შეიქმნა; XIX საუკუნის დამლევს ათონზე იმყოფებოდა პეტრე კონჭოშვილი, რომლის ნაშრომიც მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის.

დასახელებულ პირველწყაროებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ ათონის ივერთა და სხვა ეროვნების ხალხთა მონასტრების ისტორიის, არამედ საქართველოსა და ბიზანტიის ისტორიის, ქართულ-ბიზანტიური პოლიტიკური,

სამწერლო-ლიტერატურული ურთიერთობების, შუა საუკუნეების ქართული და ბიზანტიური სამყაროს სამონასტრო ცხოვრებისა და წესდებების შესასწავლად, ივერთა მონასტრის ისტორიის, განსაკუთრებით, მისი ადრეული პერიოდის საკვლევად.

საკვანძო სიტყვები: ივირონი, წყარო, ჰაგიოგრაფიული, ჰიმნოგრაფიული, ისტორიულ-დოკუმენტური თხზულებები, საბუთები, ალაპები, წარწერები.

Nestan Sulava

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University,
Samtskhe-Javakheti State University,
Tbilisi, Georgia
nestansulava@rambler.ru, 599 723 488*

*ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
თბილისი, საქართველო*

X-XIX CENTURIES SOURCES ABOUT ATHONITE'S GEORGIAN MONASTERY

Abstract

Regarding the establishment and public figures of Athonite monastery there are rich and interesting sources in Georgian, Greece and other languages. There too many hagiographical, hymnographical, historical writings, inscriptions, icons, documents.

1. The first manuscript is so called Athoni's collection manuscript Ath.558, which is the combination of different stories from different genres and was considered as a memorable book. The books this collection consists are: „memory“ created in the Athonite monastery, author Basili from Bagrat Mtatsmindeli- Athonite (K. Kekelidze, E. Metreveli, E. Gabidzashvili). In the hymns from Basili, which is dedicated to Saint Ioan and Epthvime from Athon, hagiographical works of Saint Giorgi Mtatsmindeli- Athonite, which must be mentioned separately for the reason that this story tell details about

the establishment of the Athoni's Georgian monastery and the tell about the aim of the monastery.

2. The second one is the hagiographical work of Saint Giorgi Mtatsmindeli- Athonite (1009-1065) „life of Ioan and Ephtvime and valuable life of them said by the beggar Giorgi Khutsesmonazoni“ which was written 1042-1044 years.

3. Hagiographical writing „life and citizenship saint Giorgi Mtatsmindeli“ which was written in 1066-1068 years by Giorgi Mtsire and was ordered by Ioan Tch kondideli. We have to mention hymns by Saint Giorgi Shekenbuli which were written after Giorgi Mtsire's stories and were dedicated to the Saint Giorgi Mtatsmindeli- Athonite.

4. According the Georgian sources about the establishment of Ivironi and about the Georgian monasteries there are sources from XVIII century's first half period, this is the story written in Greece about the activities of Saint Ioane, Ephtvime and Giorgi. These two manuscripts of this story we have from the second half of XVIII century. This story was translated, summarized with comments by Manana Machkhaneli (Machkhaneli, 1982).

5. Important sources about the history of Iveria's monastery we have in the “Memorable book from Athoni” in which from the X century (from 985 years) until XVII century there are kept 167 memorable stories.

6. We have to mention manuscripts kept in Georgian and Greece languages in Athon, historically valuable documents keeping important information about the life and value, condition and incomes of the monks living in the monastery.

7. To restore the history of the Ivironi monastery the main importing source kept in archives of the monastery, within them there are documents of Emperors: Konstantine VII (946 and 957/8), Romanoz II (960), Basili II (979/980), Emperors from XI century, patriarches, holy fathers from Bizantium and other documents. Most of abovementioned documents are in original language and they have great value. In Paris it was published four volumes of the Ivironi's materials which has great scientific value. It was added special essay outline prepared by Jak Lefore. In 2008 in Tbilisi it was published Georgian version of this book (Ivironi materials in four volume, 2008).

8. About the X-XI and more ancient history of Ivironi monastery materials kept in another monasteries from Athoni. For example: materials dedicated to Saint Atanase Mtatsmindeli, in some Georgian and byzantium,

in the „life of Kartli“, in historical writing of Giorgi Kedrene, in „chronology“ by Ioane Skilitza.

9. All monks have to know the story about „Iverioni’s beauty Monastery“ (1151-1674) chronics which was translated and filled in XVIII century. It consist four main parts: the author of the first part is someone Monk Teodos, K. Kekelidze thinks that monk can be Georgian. In the story about Teodos the facts about the Ivirioni monastery kept of 1259-1264 years. In the second part of the story is written by Ieremia from Greece, this author describes facts of 1592-1626 years. The author of third part also from Greece, and gives details of 1659-1674 years. At the end of XIX century „chronics“ were published by Greece author Gedeon, in 1947-1955 years by K. Kekelidze was published the list of Ivirioni public figures which was collected on the base of the abovementioned “chronic” (K. Kekelidze).

10. Some other travelling genres from XVIII-XIX centuries by Grigorovich-Barski, Timote Gabashvili, Iona Gedevanishvili and others. Separately must be mentioned works by Uspenski, which was written 1845 when he was in Ivirioni (Uspenski). At the end of XIX century in Athons travelled Petre Kontchoshvili, his working consists important references (Kontchoshvili).

Abovementioned stories have main value not only for Athonite monastery but also for the history of other nation’s monastery life. For the history of Georgian and Byzantium political, literary collaboration, for the history of monastery life of Georgian and Byzantium, for the history Iveroni especailly for the early period life.

Key words: Ivirion,Source, hagiographical, hymnographical, historical writings, Memorable book, inscriptions.

მიზანი. ათონის ქართველთა მონასტრის წყაროების შესახებ მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურა არსებობს, რომლებშიც გარკვეულია მათი მნიშვნელობა ივირონის მონასტრის ისტორიისათვის. სტატიის მიზანია ათონის ქართველთა მონასტრის შესახებ არსებული განსხვავებული ჟანრის თხზულებების, კოდიკოლოგიური მონაცემების, დოკუმენტური მასალის მნიშვნელობის განსაზღვრა, მათი კლასიფიკაცია და დაჯგუფება წყაროთმცოდნეობითი კვლევის უკეთ წარსამართად.

კვლევის მეთოდი. ნაშრომში გამოყენებულია კვლევის მულტი-დისციპლინური მეთოდები, ძირითადად, ისტორიულ-შედარებითი, ანალიტიკური და ჰერმენევტიკული კვლევის მეთოდები, რათა დაზუსტდეს ათონის ქართველთა მონასტრის წყაროების მნიშვნელობა, რაობა, რაგვარობა თვით ქართველთა მონასტრის მისიის უკეთ გამოსავლენად ქართული და დასავლური, კერძოდ, ბიზანტიური სამყაროს წინაშე.

შესავალი. პირველწყაროებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, საზოგადოდ, ყველა ქვეყნის ისტორიის, ლიტერატურის, კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრებისა და სხვა ინსტიტუციათა ისტორიაში. მათ შორისაა ათონის ივირონისა და სხვა მონასტერთა ისტორიის შესწავლის, საქართველოსა და ბიზანტიის ისტორიის, ქართულ-ბიზანტიური ურთიერთობების, შუა საუკუნეების ქართული და ბიზანტიური სამყაროს სამონასტრო ცხოვრების და წესდებების წყაროთმცოდნეობითი კვლევა. ივერთა მონასტრის ისტორიის, განსაკუთრებით კი მისი ადრეული, პირველმოღვაწეთა აქტიურობის, ინტენსიური მუშაკობის პერიოდის, შესასწავლად და საკვლევად წყაროთმცოდნეობის როლი მეტად დიდია.

მსჯელობა. ათონის ქართველთა მონასტრის დაარსების ისტორიისა და პირველმოღვაწეთა ცხოვრების შესახებ მდიდარი და მრავალფეროვანი წყაროებია შემონახული ძირითადად ქართულ და ბერძნულ, აგრეთვე, სხვა ენებზეც. რაობის თვალსაზრისით გვაქვს ჰაგიოგრაფიული, ჰიმნოგრაფიული, ისტორიულ-დოკუმენტური თხზულებები და საბუთები, აღაპები, წარწერები, ხატები, ფრესკები. ესენია:

1. უპირველესი წყაროა ათონის კრებულის სახელით ცნობილი ხელნაწერი A-558, რომელიც რამდენიმე განსხვავებული ჟანრის თხზულებებს მოიცავს და „სამახსოვრო წიგნად“ იყო მოაზრებული. ესენია: ათონის მონასტერში შექმნილი „მოსაქსენებელი“, რომლის ავტორია ბასილი ბაგრატიის ძე მთაწმინდელი (კ. კეკელიძე, ე. მეტრეველი, ე. გაბიძაშვილი); ბასილისავე საგალობლები, რომლებიც ეძღვნება წმ. იოვანე და წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელებს; წმ. გიორგი მთაწმინდელის ჰაგიოგრაფიული თხზულება, რომელიც ცალკე უნდა დასახელდეს, რადგან ყველაზე სრულყოფილად სწორედ ის მოგვითხრობს ათონის ქართული მონასტრის დაარსების ისტორიას და მისი დაარსების მიზანდასახულობას. სამეცნიერო

ლიტერატურაში გარკვეულია, რომ 1074 წლის „ათონის კრებული“ საგანგებო მიზანდასახულობითაა შედგენილი, კერძოდ, მისი პირველი, მიქაელ დაღალისონელისეული რედაქცია შეიქმნა ათონის ქართველთა ლავრაში უკვე განმტკიცებული წმ. ეფთვიმეს კულტის წერილობით მოწმობად. ელენე მეტრეველმა მიქაელის ანდერძზე დაყრდნობით, რომელშიც ჩამოყალიბებულია კრებულის დანიშნულება და დაერთვის ეფთვიმეს თარგმნილ თხზულებას „ცხოვრებად და ქადაგებად იოანე ღმრთისმეტყველისა“, განსაზღვრა კრებულის პირველი რედაქციის მიზანდასახულობა. ანდერძი მიუთითებს, რომ კრებული ეფთვიმეს, ქართველთა განმანათლებელს, ახალ ოქროპირს მიემდვნა (მეტრეველი, 1998: 33). ათონის ხსენებული კრებული შეიქმნა გიორგი ოლთისარის ზეობის წლებში (1066 – 1080 წწ.) მისივე ინიციატივითა და ამავე მონასტრის ძმების – იაკობ მღვდლისა და ზოსიმე ჰიმნოგრაფის თანადგომით. კრებულის პირველი, დაღალისონელისეული რედაქციის უშუალო ინიციატორი და რედაქტორი იაკობ დეკანოზია, რომელსაც რედაქტორობა გაუწევია მეორე რედაქციისათვისაც. ამრიგად, ათონელ მოღვაწეთა ჯგუფი იაკობ დეკანოზის, მიქაელ დაღალისონელის, გიორგი ოლთისარისა და ზოსიმე ჰიმნოგრაფის შემადგენლობით იღვწოდა „ათონის კრებულის“ შესაქმნელად. ე. მეტრეველის დასკვნით, „მწიგნობართა ამ ჯგუფს სისრულეში მოუყვანია და განუხორციელებია ამ დროისათვის უკვე მომწიფებული გიორგი მთაწმიდელის ჩანაფიქრი – შექმნილიყო ეფთვიმეს კულტის წერილობითი დადასტურება „ათონის კრებულის“ დაღალისონელისეული რედაქციის სახით“ (მეტრეველი, 1998: 46);

2. წმ. გიორგი მთაწმინდელის (1009-1065 წწ.) ჰაგიოგრაფიული თხზულება „ცხოვრებად ნეტარისა მამისა ჩუენისა იოვანესი და ეფთვიმესი და უწყებად ღირსისა მის მოქალაქობისა მათისაჲ, აღწერილი გლახაკისა გეორგის მიერ ხუცესმონაზონისა“, რომელიც წმ. გიორგი შეყენებულის ინიციატივითა და დავალებით შეიქმნა 1042-1044 წლებში (ძეგლები, 1967: 38-100); წმ. გიორგი მთაწმინდელის მიერ ამ თხზულების შექმნა ათონის ქართველთა მონასტრის დამაარსებელთა შესახებ უაღრესად მნიშვნელოვანი ლიტერატურული და ისტორიულ-იდეოლოგიური მოვლენა იყო, რადგან მას რამდენიმე მიზანი ჰქონდა: 1. ქართველებს ბერძნებისათვის უნდა

შეხსენებინათ და არასოდეს დაევიწყებინათ ქართველთა უფლებები ივირონზე, რომ მონასტერი ქართველებმა ააშენეს და მათი კუთვნილება იყო, ბერძნებს აქ მხოლოდ შავი სამუშაოების შესასრულებლად თუ შეიყვანდნენ; 2. წმ. იოვანე მთაწმინდელის, წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელისა და წმ. გიორგი მთაწმინდელის ღვაწლის დაცალკევება შეუძლებელი იყო, რადგან ისინი ერთმა დიდმა სამღვაწეო საქმემ გააერთიანა, გაამთლიანა, ამიტომ მათი ღვაწლის შედეგიც ერთიანი და განუყოფელია.

3. ჰაგიოგრაფიული თხზულება „ხორება და მოქალაქობაა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთაწმინდელისა“, რომელიც 1066-1068 წლებში გიორგი მცირემ წმ. გიორგი შეყენებულისა და იოვანე ჭყონდიდელის დაკვეთით დაწერა (ძეგლები, 1967: 101-207); აქვე უნდა დავასახელოთ წმ. გიორგი შეყენებულის საგალობლები, რომლებიც გიორგი მცირის თხზულების დაწერის შემდეგ შეიქმნა და მიეძღვნა წმ. გიორგი მთაწმინდელს (მეტრეველი, 1996);

4. ქართულ წყაროებზე დაყრდნობით ივირონის დაარსებისა და ქართული მონასტრების აშენების შესახებ მოგვითხრობს XVIII საუკუნის I ნახევარში ბერძნულად დაწერილი თხზულება წმ. იოვანეს, წმ. ეფთვიმესა და გიორგი მაშენებლის ათონზე მოღვაწეობის შესახებ. იგი ჩვენამდე მოღწეულია XVIII ს-ის I ნახევრის ხელნაწერით. თხზულება ქართულად თარგმნა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო მანანა მაჩხანელმა და გამოაქვეყნა ბერძნულ ტექსტთან ერთად (მაჩხანელი, 1982);

5. ათონის ივერიის მონასტრის ისტორიის შესახებ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ცნობებია შემონახული „ათონის ივერიის მონასტრის სააღაპე წიგნში“, რომელშიც X საუკუნის ბოლოდან, კერძოდ, იოვანე-თორნიკეს გარდაცვალებიდან, ე. ი. 985 წლიდან მოყოლებული, XVII საუკუნემდე კალენდარული წლის მიხედვით განლაგებული 167 მოსახსენებელია შეტანილი (მეტრეველი, 1998);

6. უნდა დავასახელოთ ათონზე დაცული ქართული და ბერძნული ხელნაწერები, ისტორიული ღირებულებების მქონე ისტორიული დოკუმენტები, რომელთა კოლოფონები უმდიდრეს და უმნიშვნელოვანეს ცნობებს გვაწვდიან ათონის ქართული მონასტრის ისტორიის, ქონებრივი ვითარების, საზოგადოდ, მდგომარეობისა და იქაურ ბერ-მონაზონთა ცხოვრების შესახებ; ესენია

ძირითადად X-XVIII სს. ათონური კოლექციის ხელნაწერთა კოლოფონებში დაცულ ქრონოლოგიურ და პროსოპოგრაფიულ ცნობებსა და ივირონის მონასტერთან დაკავშირებულ სხვა ხელნაწერთა მასალებში შემონახული ინფორმაციები, რომელთა გარეშე ათონის მონასტრის ისტორიის სრულყოფილი შესწავლა გაჭირდებოდა;

7. ივირონის მონასტრის ისტორიის აღსადგენად ერთ-ერთი ძირითადი წყარო სავანის საცავებში დაცული ძველი ბერძნული აქტების კრებული, რომელიც მოიცავს საერო და სასულიერო პირების მიერ ათონის მონასტრისათვის გაცემულ დოკუმენტებს. ესენია: X საუკუნის ბიზანტიის იმპერატორების კონსტანტინე VII პორფიროგენეტის (946 და 957/8), რომანოზ II-ის (960), ბასილი II ბულგართმმუსვრელის (979/980), XI ს. იმპერატორებისა და სხვა სახელმწიფო მოღვაწეთა მიერ გაცემული დოკუმენტები, აგრეთვე კონსტანტინეპოლის პატრიარქების, ბიზანტიელი სასულიერო და საერო მოღვაწეთა საბუთები, კერძოდ, იოანე ხალდის (995), თეოდორე დალასინის (1063), სერის მიტროპოლიტის სტეფანეს (1071), ეზევის ეპისკოპოსის თეოდორეს (1085), ანკვირის მიტროპოლიტის ვავილასის (1300), აგრეთვე, სუმბატ ბაკურიანისა (1090) და მისი მეუღლის, მონაზონ მარიამის (1098), სევასტოს იოანე კომნენოსის (იმპერატორი იოანე II) ე.წ. პრაქტიკონები (1103), სევასტორ დიმიტრი აპელმენეს (1301) და სხვათა მიერ გაცემული დოკუმენტები, რომელთა უმეტესობა დედნის სახითაა შემონახული (სილოგავა, 2009). ამ მხრივ მეცნიერული თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია პარიზში გამოცემული ივირონის აქტების ოთხტომეული, რომელიც ფრანგი და ქართველი მეცნიერების მიერ მომზადდა. გამოცემას ერთვის ცნობილი ფრანგი ბიზანტინისტი ჟაკ ლეფორის ნარკვევი. 2008 წელს თბილისში ივირონის აქტების ქართული თარგმანის ოთხტომეული გამოიცა (ივირონის აქტები ოთხ ტომად, 2008);

8. ივირონის მონასტრის X-XI საუკუნეებისა და უფრო მოგვიანო ისტორიის შესახებ ცნობები შემონახულია ათონის სხვა მონასტრების დოკუმენტებში, კერძოდ, წმ. ათანასე მთაწმინდელთან დაკავშირებულ მასალებში, აგრეთვე, რამდენიმე ბიზანტიურ და ქართულ ქრონიკაში, კერძოდ, „ქართლის ცხოვრებაში“, გიორგი კედრენეს საისტორიო თხზულებაში, იოანე სკილიცას „ქრონოგრაფიაში“ და სხვ.

9. 1511-1674 წლებით თარიღდება ბერძნულად დაწერილი თხზულება „თხრობა ივერთა უმშვენიერესი მონასტრის შესახებ“, რომელიც ყველა მონაზონმა აუცილებლად უნდა იცოდეს“, ე. ი. ქრონიკა, რომელიც XVIII საუკუნეში ქართულად ითარგმნა და შეივსო. იგი ოთხი ნაწილისაგან შედგება: პირველი ნაწილის ავტორად მითითებულია ვინმე იერომონაზონი თევდოსი. კ. კეკელიძის აზრით, შესაძლოა იგი ქართველი ყოფილიყო, მასში 1259-1264 წლების ივირონის მონასტრის მოვლენები მოკლედაა აღწერილი; მეორე ნაწილის თხრობა პირველ პირშია წარმართული და ავტორი კონსტანტინეპოლიდან გამოსული ნეოქორიონის მკვიდრი ბერძენი იერემიაა, იგი 1592-1626 წლების ამბებს ასახავს; მესამე ნაწილის ავტორიც ბერძენია და აღწერს 1659-1674 წლების ამბებს. XIX ს. ბოლოს „ქრონიკა“ გამოაქვეყნა ბერძენმა ისტორიკოსმა მ. გედეონმა, 1947-1955 წლებში შეისწავლა და გამოსცა კ. კეკელიძემ, რომელმაც ივირონის მონასტრის წინამძღვართა სია XVII ს-მდე სწორედ ამ წყაროს საფუძველზე შეადგინა (კეკელიძე, 1955);

10. XVIII-XIX საუკუნეების მოღვაწეების, გრიგოროვიჩ-ბარსკის, ტიმოთე გაბაშვილის, იონა გედევანიშვილისა და სხვათა სამოგზაურო ჟანრის თხზულებები. ვ. გ. გრიგოროვიჩ-ბარსკიმ 1744 წელს ათონზე პირველმა იმოგზაურა და გაეცნო ივირონის არქივებს. XIX საუკუნეში ეპისკოპოსმა პორფირიმ [უსპენსკი], ი. მიულერმა, შ. ვ. ლანგლუამ, ზ. ცახარე ფონ ლინგენტალმა, მიტროპოლიტმა ევლოგიმ (კურილასი), აგრეთვე სხვებმა, შეისწავლეს და გამოსცეს ივირონისა და ათონის სხვა მონასტრების აქტები (სილოგავა, 2009). მათგან განსაკუთრებით უნდა გამოიყოს 1845 წელს ივირონის მონასტერში არქიმანდრიტის, ეპისკოპოს პორფირი უსპენსკის მოღვაწეობა, მან აღწერა ათონის მონასტრის ხელნაწერები, შეისწავლა ისინი კოდიკოლოგიურ-ტექსტო-ლოგიური თვალსაზრისით და გამოაქვეყნა მონუმენტური მონოგრაფია „История Афона“ (უსპენსკი, 2007). XVIII-XIX სს. წყაროები ძირითადად სამოგზაურო შენიშვნები, მოგზაურთა და მკვლევართა ცნობებია. XIX საუკუნის ბოლოს ათონზე იმყოფებოდა პროტოიერევსი პეტრე კონჭოშვილი, რომლის ნაშრომიც „მოგზაურობა წმ. ქალაქს იერუსალიმსა და წმ. ათონის მთაზედ“ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის (კონჭოშვილი, 1901).

11. ცალკე უნდა დასახელდეს ათონზე დაცული ხატები, რომელთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ათონის, არამედ მთელი მართლმადიდებლური სამყაროს უდიდესი სიწმინდე ივირონის კარის ღვთისმშობლის ხატი – პორტაიტისა, ფრესკები და მათზე შესრულებული წარწერები, საეკლესიო ნივთები, რომლებიც ათონის მონასტრის ისტორიის მოწმენი არიან, თვით ტაძრები, ივირონის სამონასტრო კომპლექსი, რომელსაც მთელ ათონზე გამორჩეული ადგილი უჭირავს;

12. XX-XXI საუკუნეებში ამას დაემატა აუდიო-ვიდეო მასალა, რომელშიც შედის ფოტომასალა, დოკუმენტური ფილმები, ფონოგრამები, დღიურები, ჩანაწერები და სხვ.

გვაქვს ზეპირი გადმოცემები ათონის მონასტრის შესახებ, რომლებშიც, შესაძლოა, რაიმე ისტორიული მოვლენისა თუ ფაქტის შესახებაც იყოს ცნობა დაცული, თუმცა უტყუარ საბუთად ვერ გამოდგება.

დასახელებულ პირველწყაროებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება არა მხოლოდ ათონის ივერთა და სხვა ეროვნების ხალხთა მონასტრების ისტორიის, არამედ საქართველოსა და ბიზანტიის ისტორიის, ქართულ-ბიზანტიური პოლიტიკური, სამწერლო-ლიტერატურული ურთიერთობების, შუა საუკუნეების ქართული და ბიზანტიური სამყაროს სამონასტრო ცხოვრებისა და წესდებების შესასწავლად, ივერთა მონასტრის ისტორიის, განსაკუთრებით, მისი ადრეული პერიოდის საკვლევად. წყაროთმცოდნეობითი კვლევა ძირითადად მატერიალურ მასალას და ხელნაწერებს ემყარება, რომელთა დამუშავება განსხვავებულ მიდგომას მოითხოვს მკვლევარისაგან.

ტიპიკონი. ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წყარო ათონის ქართველთა მონასტრის შესახებ წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელის მიერ შედგენილი ტიპიკონია. ჯერ კიდევ წმ. იოვანე მთაწმინდელის სიცოცხლეში წმ. ეფთვიმემ დაამუშავა და შეიტანა მონასტრის ბერმონაზონთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში „წესნი და განგებანი“, საიდანაც წმ. იოვანესა და წმ. ეფთვიმეს „ცხოვრებაში“ ციტირებულია წესდების 42 მუხლი (წესი), იგი წმ. ეფთვიმეს ტიპიკონის ნაწილია და წმ. გიორგი მთაწმინდელმა შეიტანა თავის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში.

წმ. ეფთვიმეს მიერ შედგენილ „წესზე“ დიდი გავლენა იქონია ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის საკანონმდებლო კოდექსმა, მცირე სჯულისკანონმა (ნომოკანონი), რომელიც აერთიანებს ბერძნული კანონმდებლობის ძეგლებს, რომლებიც წმ. ეფთვიმემ გადაამუშავა და შეავსო. დავიმოწმებთ ტიპიკონის ზოგიერთ მუხლს, რომელთა მიხედვით განისაზღვრება თითოეული ბერის საქციელი, საქმიანობა, ღვაწლი, მოთხოვნები მონასტრის მართვის პრინციპები.

ივირონის მონასტრის თანამდებობათა შორის განსაკუთრებული უფლებამოსილება ჰქონდათ სკევოფილაქსს, კელარსა და იკონომოსს. სკევოფილაქსი სამონასტრო ქონებას განაგებდა, იცავდა საეკლესიო ქონებასა და მონასტრის დოკუმენტაციას, უძღვებოდა სხვა მონასტრებთან და კერძო პირებთან საურთიერთო ეკონომიკურ და ფინანსურ საქმიანობას. გრამატევსი (მდივანი) ბერ-მონაზონთა შეკრებისას ადგენდა სხდომის ჩანაწერებს, ოქმებს, დამსწრეთა და მცხოვრებთა სიებს, აწარმოებდა მიმოწერას. კელარისა და მისი დამხმარეების საქმიანობაში შედიოდა ძირითადად სამეურნეო საქმიანობის წარმართვა, კერძოდ: ღვინის დამზადება, ბელის, ბაღების და წისქვილების მოვლა, აგრეთვე მეტოქი მონასტრებიდან ათონის მონასტერში მარცვლეულის, ხილის, ზეთის, კაკლის შემოტანა და სავანეში პროდუქტების განაწილება. იკონომოსი ან ხუცესთა საბჭო მონასტერს მართავდა ილუმენის მონასტერში არყოფნის ან ავადმყოფობის დროს, აგრეთვე მისი გარდაცვალებიდან ახლის არჩევამდე. ილუმენი ბერ-მონაზონთა საბჭოსთან ერთად განიხილავდა განსაკუთრებით მნიშვნელოვან საქმეებს; ნაკლებმნიშვნელოვანს, რაც სამონასტრო მეურნეობის ყოველდღიურ ყოფას შეეხებოდა, იკონომოსი განაგებდა და აწესრიგებდა. იკონომოსის თანაშემწე მონასტრის ქონებას, ფეხსაცმლის სახელოსნოებს, თავლას, სამჭედლოს, ვენახს განაგებდა, მიწისმოქმედთ, მწყემსებს, ქვის დამმუშავებლებს, მევენახეებს, მეზღვაურებს ხელმძღვანელობდა, აგრეთვე, მონაზონთა შორის ავეჯ-ჭურჭელს ანაწილებდა.

კათოლიკონის შენახვასა და საღვთისმსახურო საკითხებს ხელმძღვანელობდა ეკლესიარხი (ტიპიკარისი), რომელსაც მნათე ეხმარებოდა. ღვთისმსახურებისას ახალგაზრდა ბერები ცენტრში 2-3 რიგად იდგნენ, უფროსი ასაკისანი – კედლებთან ახლოს, ხოლო

მოხუცს, ავადმყოფს და ხეიბრებს/კუტებს შეემლოთ ნართექსში/სტოაში ყოფნა და ჯდომა. ორი ზედამხედველი, ეპიტირიტისი თვალყურს ადევნებდა დისციპლინას. ღვთისმსახურებისას მკაცრად იკავდნენ სიჩუმეს, თუ რაიმეს თქმა აუცილებელი იყო, ნართექსში გადიოდნენ. ილუმენი ბერმონაზვნებს თავს უყრიდა ტაძარში სამართლებრივი ან ადმინისტრაციული საკითხების გადასაწყვეტად, აგრეთვე, იმპერატორთან გასაგზავნი წერილის განხილვასთან დაკავშირებით.

სატრაპეზოს მართავდა მეტრაპეზე, რომელსაც ეხმარებოდნენ მონაზვნები, მორჩილები, დიაკვანი და ყველა, ვისაც რაიმე განსაკუთრებული საქმე არ ჰქონდა. ტრაპეზობდნენ დღეში ორჯერ, ერთ მაგიდასთან ცხრა კაცი ჯდებოდა, თითოეულთან ერთი მეღვინე უთუოდ იმყოფებოდა. საჭმელს და ღვინოს ილუმენი სინჯავდა. დიდგვაროვან სტუმრებს მონასტრის ზედამხედველი//წინამძღვარი თავის რეზიდენციაში მასპინძლობდა. ავადმყოფებისათვის საკვები ცალკე მზადდებოდა.

პილიგრიმებს მეკარეები იღებდნენ, სამი დღის შემდეგ მათ მონასტრიდან ისტუმრებდნენ, რადგან გარეშე პირთათვის მონასტერში ყოფნა სამ დღეზე მეტხანს ნებადართული არ იყო, იკრძალებოდა (ეს წესი დღემდე სრულდება). სამშენებლო სამუშაოებს ხელმძღვანელობდა ეპისტატი, რომლის დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა 30-40 მუშახელი, მათ შორის საერო პირიც შეიძლება ყოფილიყო.

მონასტრიდან მონასტერში შესვლა-გადასვლის მსურველს აუცილებლად უნდა ჰქონოდა ცნობილი პიროვნების დახასიათება//შეფასება. სხვა მონასტრის ბერმონაზვნებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიიღებდნენ, თუ ეს უკანასკნელი წარადგენდა ძველი მონასტრის ილუმენის წერილობით თანხმობას. მონასტერში შესვლისას მდიდარი ბერი ვალდებული იყო ნახევარი სავანისთვის გადაეცა, ხოლო მეორე ნახევარს მონასტერი მის სახელზე ინახავდა. ბერს ეკრძალებოდა თავისი ნებით სამოსლის ყიდვა (ახალმოსულს აუცილებელი და საჭირო ყველა ნივთი ან სამოსელი მონასტრიდან ეძლეოდა); „ცხოვრებაში“ ნათქვამია, რომ წმ. ეფთვიმემ რამდენჯერმე დააწვევინა ის სამოსელი, რომელიც ბერს მისი კურთხევის გარეშე ჰქონდა შეძენილი. ბერებს ეკრძალებოდათ სენაკში ნავთის ლამპის შეტანა (სავარაუდოდ, ხანძრის თავიდან ასაცილებლად),

სენაკში მათ ერთზე მეტი ჯვრისა და ხატის ქონის უფლება არ ჰქონდათ, რათა ტაძარში ყველანი ერთად შეკრებილიყვნენ და წირვა-ლოცვას ერთად დასწრებოდნენ. სკრიპტორიუმში მკითხველებსა და გადაძწერებს მხოლოდ აუცილებელი რაოდენობის ზეთი ეძლეოდათ. ყველაზე მკაცრი სასჯელი ცრუმოწმეობისათვის იყო დაწესებული: სიცრუეში შემჩნეულ ბერს მონასტრიდან სამუდამოდ ამევებდნენ.

ბერმონაზვნები ძირითადად ორ ჯგუფად იყოფოდნენ შემდეგი პრინციპით: 1. ბერების ნაწილი ყოველდღიურად ფიზიკურად შრომობდა; 2. მღვდლები, მეფსალმუნეები ან არქიელები, რომლებიც ლიტურგიას ადასრულებდნენ. ბერმონაზვნები, რომლებსაც მოწაფეები ჰყავდათ, ძირითადად სენაკებში ცხოვრობდნენ და მონასტრიდან ღებულობდნენ საკვებს (ღვინო, ზეთი, ყველი და პური). წმ. გიორგი მაშენებელმა გააუქმა იმ ბერებისათვის საკვების მიცემის პრაქტიკა, ვინც მონასტერში არ ცხოვრობდა, თუმცა ეს წესი შემდეგში ისევ აღადგინეს. განდევილებს მონასტერში ყოველდღიურად შეეძლოთ პურის მიღება (ზოგი მათგანი ათონის სანახებში იმყოფებოდა, მაგ., კარავას სენაკებში). კვირა დღეს ისინი ძმობის სხვა ბერმონაზვნებთან ერთად ლოცულობდნენ და ტრაპეზობდნენ.

ბერმონაზონთა ახალგაზრდა ნათესავებს, რომელთაც სურდათ ბერად აღკვეცა, შეეძლოთ ათონის მონასტრის ფარგლებს გარეთ დამკვიდრებულიყვნენ, სადაც იკონომოსი მათ გააცნობდა რწმენის საფუძვლებს და ასწავლიდა ხელოსნობას (იქ მისული ყველა პირი ბერი არ ხდებოდა). სწორედ ამ ჩვეულებით ხსნიან ქალკედონის ნახევარკუნძულზე ივირონის მონასტრის სამფლობელოში მცხოვრები გლეხებიდან ერთი ქართველის სახელს – მოსე ივერი (ქართველი), რომელიც დამოწმებულია სევასტოს იოანე კომნენოსის (შემდეგში – ბიზანტიის იმპერატორი იოანე II) სამეურნეო ჩანაწერებში.

ათონის მონასტრის, ივირონის, ტიპიკონი მკაცრი იყო. შესაძლოა ტიპიკონის სიმკაცრესა და ძმათა მხრიდან უკმაყოფილებასთან ყოფილიყო დაკავშირებული ივირონში წმ. ეფთვიმეზე ორგზის თავდასხმა.

ივირონის საცავი და ბიბლიოთეკა. ივირონის მონასტრის ისტორიისათვის უმნიშვნელოვანესი წყაროა მონასტრის მდიდარი

ბიბლიოთეკა, რადგან აქ დაცულ ხელნაწერთა უმეტესობა სწორედ ივირონშია დაწერილი ან გადანუსხული. ივირონის მონასტრის ბიბლიოთეკაში ბერძნულ, ქართულ და სხვა ენებზე დაცულია X-XV სს. ხელნაწერები და დოკუმენტები, ნაბეჭდი წიგნები. საზღვარგარეთ დაცული ქართული ხელნაწერების უმდიდრესი კოლექცია ივირონის მონასტრის ბიბლიოთეკაშია დაცული. კერძოდ, აქ ინახება ღირსი მამის იოანე-თორნიკეს დაკვეთით ოშკის მონასტერში 978 წელს გადაწერილი ბიბლია 2 ტომად; 913 წელს ოპიზაში გადაწერილი ოთხთავი და სხვ. ივირონის ერთ-ერთი ხელნაწერი შეიცავს იოანე მოსხის თხზულების „ლიმონარის“ უმველეს რედაქციას.

ივირონის მონასტერში დაცული სხვადასხვა ენაზე შედგენილი დოკუმენტების და გადაწერილი ხელნაწერების უმდიდრესი კოლექციის უდიდესი ნაწილი დედნის სახითაა მოღწეული. იმ მოგზაურთა და მკვლევართაგან, რომლებიც ივირონის არქივსა და საცავებს გაეცნენ და აღწერეს, ზუსტი ცნობები პირველად გრიგოროვიჩ-ბარსკიმ მოიპოვა. 1744 წელს მან მხოლოდ თორმეტიოდე საბუთი ნახა, მას მონასტერში მხოლოდ ესენი აჩვენეს. მათ შორის იყო ბერძნულენოვანი ბიზანტიური ექვსი საბუთი. ესენია: 1. იოანე VI კანტაკუზენის ოქრობეჭედი ოქროს ბეჭდით 1351 წლისა; 2. მისივე სხვა ოქრობეჭედი იმავე წლით დათარიღებული; 3. სტეფან (დუმანის) ოქრობეჭედი ოქროს ბეჭდით, დათარიღებული 1357 წლით; 4. იოანე V პალეოლოგის ოქრობეჭედი, 1357 წ. აგვისტო; 5. მიხეილ IX პალეოლოგის ოქრობეჭედი 1310 წ. აგვისტო; 6. ანდრონიკე II პალეოლოგის ოქრობეჭედი, დათარიღებული 1283 წლით. 1846 წელს პორფირი უსპენსკიმ გადაწერა არქივში დაცული ოცდაათამდე ხელნაწერი, რომელთაც „ივირონის აქტების“ გამომცემელ-მკვლევრები „უსპენსკის ასლებად“ იხსენიებენ. 1847 წელს გამოქვეყნებულ აქტების კატალოგში მითითებულია ივირონის არქივის ორმოციოდე ბერძნული საბუთი. თუმცა, მან ის ხელნაწერებიც მიუთითა, რომლებიც ივირონში არაა დაცული (სილოგავა, 2009).

1971-1977 „ივირონის აქტების“ გამომცემლებმა და მკვლევარებმა აღწერეს 130 საბუთი, რომელთა უმეტესობა ძალიან ძველია, რაც მათი ღირებულების განსასაზღვრად მეტად მნიშვნელოვანია. 1985-1995 ჟაკ ლეფორმა, ნიკოლაოს იკონომიდისმა, დენიზ პაპახრისანთუმ ელენე მეტრეველის თანაავტორობით ფრანგულ ენაზე

განახორციელეს ივირონის აქტების დიპლომატიკური გამოცემა, რაც საეტაპოდ შეიძლება იქნას მიჩნეული ათონის ივირონის მონასტრის ისტორიის, საცავების, ხელნაწერების კვლევის საქმეში; მისი სრული ქართული თარგმანი ოთხ ტომად 2008 წელს გამოქვეყნდა. საცავში ინახება ქართველ სასულიერო და საერო პირთა, ბიზანტიის იმპერიის წარჩინებულ პირთა მიერ ივირონისათვის ნაწყალობევი თუ ბოძებული მონასტრისათვის აუცილებელი ლიტურგიული დანიშნულების ნივთები, რომელთა ნაწილი ძვირფასი ლითონებისგანაა დამზადებული.

ივირონის ქართული ხელნაწერების პირველი ჩამონათვალი (ეს არაა კატალოგი) შეადგინა იმერეთის მეფის, სოლომონ მეორის (1789-1810), სულიერმა მოძღვარმა, ღირსმა მამამ ილარიონ ქართველმა, რომელიც ათონზე მოღვაწეობდა ტრაპიზონში მეფის გარდაცვალების შემდგომ პერიოდში. 1849 წელს ქართველმა ისტორიკოსმა პლატონ იოსელიანმა ათონზე სამეცნიერო მივლინებით ყოფნისას შეადგინა ათონის ქართული 39 ხელნაწერის აღწერილობა (S-3061), რომელიც ინახება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში. 1883 წ. სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი ალ. ცაგარელი ეწვია იერუსალიმსა და ათონს ქართულ ხელნაწერთა შესასწავლად და აღწერა 86 ხელნაწერი, 6 ნაბეჭდი წიგნი, რის საფუძველზეც 1886-1889 წწ. გამოსცა „ცნობები ქართული წერილობითი ძეგლების შესახებ“ სამ ტომად, რომელშიც განთავსებულია ივირონის ქართულ ხელნაწერთა კოლექციის კატალოგი. 1898 წ. რუსეთის საიმპერატორო სამეცნიერო აკადემიამ ათონზე ნ. პ. კონდაკოვის მეთაურობით წარგზავნა სამეცნიერო ექსპედიცია, რომელმაც მასში მონაწილეობის მისაღებად მიიწვია ნიკო მარი, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში იკვლევდა ათონის მონასტრის ქართულ ხელნაწერებს. რამდენიმე თხზულება ათონური ხელნაწერიდან 1892 წ. ათონზე ყოფნის შემდეგ გამოსცა ა. ხახანაშვილმა. ათონური ქართული ხელნაწერის პირველი სისტემატური აღწერილობა-კატალოგი შეადგინა ამერიკელმა ქართველოლოგმა და ბიზანტინისტმა რობერტ ბლეიკმა. 1982 წ. ხელნაწერთა ინსტიტუტმა მიიღო კინორეჟისორ გურამ პატარაიასა და მკვლევარ ავთანდილ მიქაბერიძის მიერ გადაღებული ივირონის მონასტრის ქართულ ხელნაწერთა მიკროფილმები, რამაც შესაძლებელი გახა-

და მათი მეცნიერული აღწერილობის შედგენა. ამ საქმის აღსრულება იკისრა მეცნიერთა ჯგუფმა ელენე მეტრეველის ხელმძღვანელობით. გამოიცა ათონის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობის რამდენიმე ტომი. 2000 წ. ათონის სკრიპტორიუმის მანამდე აღუწერელი ქართულ ხელნაწერთა ფრაგმენტები გამოავლინა ვალერი სილოგავამ, რის შედეგადაც ათონის ქართულ ხელნაწერთა რაოდენობამ 100-ს გადააჭარბა (სილოგავა, 2000).

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მოგზაურთა ჩანაწერების, შთაბეჭდილებების გამოცემებს, რომელთაგან უნდა დავასახელოთ ქართული სამოგზაურო ჟანრის ერთ-ერთი წარმომადგენლის, სასულიერო პირის, ტიმოთე გაბაშვილის „მიმოსლვანი“ (გაბაშვილი, 1956), რომელიც ელენე მეტრეველმა გამოსცა.

დასკვნები და შედეგები. ამრიგად, ათონის ქართული მონასტრის, ივირონის, საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულმა სკოლამ უმდიდრესი ხელნაწერული კოლექცია შემოგვინახა. ათონის მონასტრის დაარსებისა და თანდათანობითი მოღვაწეობის თითქმის უწყვეტი პროცესის შესახებ მოგვითხრობენ მრავალფეროვანი წყაროები: საისტორიო-დოკუმენტური, საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული თხზულებები ქართულ და ბერძნულ ენებზე, რომელთა მნიშვნელობა განუსაზღვრელია ქართული და ბიზანტიური მწერლობის, ქართული და მახლობელი აღმოსავლეთის ეკლესიების, მათი ურთიერთობების ისტორიის შესასწავლად.

წყაროები:

ათონის კრებული, 1901: ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წლის ხელნაწერი ალაპებით, საეკლესიო მუზეუმის გამოც., ტფილისი, 1901;

ანტონ ბაგრატიონი, 1980: ანტონ ბაგრატიონი, წყობილსიტყვაობა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ივანე ლოლაშვილმა, თბილისი, 1980

გაბაშვილი, 1956: ტ. გაბაშვილი, მიმოსლვანი, ელ. მეტრეველის გამოც., თბ., 1956;

გედევანიშვილი, 1852: ი. გედევანიშვილი, მოგზაურობა, თბილისი, 1952.

გრიგოროვიჩ-ბარსკი, 1887: В. Г. Григорович–Барский, Странствования Василия Григоровича-Барского по местам Востока с 1723 по 1747 гг. Ч. 3, СПб., 1887.

ივირონის აქტები, I-IV, თბილისი, 2008.

მაჩხანელი, 1982: იოანე, ეფთვიმე და გიორგი ათონელების ბერძნული „ცხოვრება“, მ. მაჩხანელის გამოც., თბ., 1982.

უსპენსკი, 2007: П. Успенский, История Афона, 2-ое изд., СПб., 2007.

ძეგლები, 1967: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, გამოსაცემად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლაძემ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევამ და ც. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., „მეცნიერება“, 1967.

Actes d' Iviron, 1-4, 1985-1995;

Actes de Kutlumus, 1988, №15, 16;

Actes de Laura, 1970, Vol. 1. №29;

Actes de Xeropotamou, 1964, Vol. 1. №6;

Actes du Pantocrator, 1991, Vol. 1. №14;

Actes de Saint-Panteleemon, 1982, Vol. 1. №13;

Actes de Vatopedi, 1988, №15, 16.

ლიტერატურა:

კეკელიძე, 1960: კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბილისი, 1960.

კეკელიძე, 1955: კ. კეკელიძე, ქართველთა ლიტერატურული ცენტრების მიტაცება ბერძენთა მიერ ათონზე და მისი მდგომარეობა მე-16-17 სს. ეტიუდები, 3, თბილისი, 1955;

ლოლაშვილი, 1982: ი. ლოლაშვილი, ათონურ ქართულ ხელნაწერთა სიახლენი, თბ., 1982;

მენაბდე, 2014: დ. მენაბდე, ათონის ივერიის ღვთისმშობლის ხატის ისტორია//ათონის ლიტერატურულ-საღვთისმეტყველო სკოლა, თბილისი, 2014.

მეტრეველი, 1996: ე. მეტრეველი, ნარკვევები ათონის კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრის ისტორიიდან, თბილისი, 1996;

მეტრეველი, 1998: ე. მეტრეველი, ათონის მონასტრის სააღაპე წიგნი, თბილისი, 1998.

სილოგავა, 2000: ვ. სილოგავა, ათონის ქართული სიძვე-
ლეებიდან, ახალციხე, 2000;

სხირტლაძე, 1999: ზ. სხირტლაძე, ივირონის ღვთისმშობლის
ხატი, თბილისი, 1999;

სილოგავა, 2000: В. Силогава, Ивиرون // Православная Энцик-
лопедия, т. 21. М., 2009;

Blake R.P., Catalogue of the Georgian Manuscripts in the Cambridge
University Library: Harvard Theological Review, Vol. XXV, 1932, July, # 3;